

بازشناسی تاریخی تحولات معماری در ارسن مجموعه شهاب الدین

محمود اهری

محمدباقر کبیر صابر^{۱*}، محمدرضا ابراهیمی^۲

^۱ استادیار دانشگاه تهران، پردیس هنرهای زیبا، دانشکده معماری

^۲ مدرس گروه معماری آموزشکده فنی شهید چمران اهر

(تاریخ دریافت: ۹۲/۰۱/۲۰ تاریخ پذیرش: ۹۲/۰۴/۰۱)

چکیده

یکی از ساختارهای هویت بخش به سیمای کالبدی شهر اهر، مجموعه تاریخی شیخ شهاب الدین است؛ مجموعه ای از دوران شکوفایی عرفان و تصوف در منطقه آذربایجان در قرون هفتم تا یازدهم (ه.ق.). این مجموعه تاریخی علی رغم این که در زمره آثار فاخر معماری ایرانی قرار دارد، تاکنون از بررسی های کافی در زمینه شناخت تاریخی و شناخت کیفیات معماری بی نصیب بوده است. در نوشتار حاضر، که برآمده از پژوهشی مستقل به منظور تبیین تأثیر زمان بر نحوه تکوین ارسن این مجموعه است، به برخی از خلأهای علمی موجود در این زمینه و با طرح دو پرسش پاسخ داده شده است: الف) دلیل وجودی پیدایش خانقاه شیخ شهاب الدین در اهر چیست؟ ب) مراتب آفرینش و گسترش ساختاری این مجموعه متأثر از چه مؤلفه هایی است؟ از آن جایی که این پرسش ها، در بستر تاریخی مطرح شده اند، از روش توصیفی تاریخی استفاده شده است. یافته ها حاکی از آن است که هسته اولیه مجموعه شیخ شهاب الدین، متأثر از شرایط فرهنگی و اجتماعی عصر ایلخانی است و با احداث فضاهایی ساده که برای برپایی خانقاه شیخ لازم بود، بنا نهاده شد و در همان دوره نیز توسعه ها پیدا کرده این مجموعه در عصر صفوی توسعه چشمگیری داشت. در این دوره به دلیل علایق سیاسی دربار صفوی، توجه وافری به این مجموعه شد و کیفیت و کمیت ساختاری آن تحول اساسی یافت. ویژگی شاخص این مرحله از تحولات کالبدی این است که در قالب طرحی جامع بدان تکریم شده و تمامی ساختارهای پراکنده قبلی در هیأت منظومه معماری واحد به نظم آورده شد. نکته مهم در فرآیند تکوین مجموعه شیخ شهاب الدین آن است که علی رغم آفرینش تدریجی، یکپارچگی تحسین برانگیزی در روابط معماری مجموعه مشاهده می شود؛ موضوعی که خود جلوه ای ممتاز از خرد و انعطاف پذیری معماران ایرانی است.

واژگان کلیدی: شیخ شهاب الدین محمود اهری، معماری خانقاهی، مجموعه معماری، تکوین کالبدی.

فهرست منابع و مراجع

- ابن کربلایی، حافظ حسین (۱۳۸۳)، **روضات الجنان و جنات الجنان**، تصحیح محمدامین سلطان القرایی، انتشارات ستوده، تبریز.
- ایمانی، بهروز (۱۳۸۲)، «برگی از شرح حال شیخ شهاب‌الدین محمود اهری»، **پیام بهارستان**، شماره سی‌ام.
- پیرنیا، محمدکریم (۱۳۸۴)، **سبک‌شناسی معماری ایرانی**، تدوین غلامحسین معاریان، سروش دانش، تهران.
- پیرنیا، محمدکریم (۱۳۸۷)، **معماری ایرانی**، تألیف و تدوین غلامحسین معاریان، سروش دانش، تهران.
- ترابی طباطبایی، سیدجمال (۱۳۸۴)، **آثار باستانی اهر (ارسباران)**، ناشر مؤلف، تبریز.
- ترکمان، اسکندربیگ (۱۳۵۰)، **تاریخ عالم آرای عباسی**، انتشارات امیرکبیر، تهران.
- حبیبی، سیدمحسن (۱۳۷۵)، **از شار تا شهر؛ تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن**، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- حسینی استرآبادی، سیدحسن (۱۳۶۴)، **از شیخ صفی تا شاه صفوی (از تاریخ سلطانی)**، به اهتمام دکتر احسان اشراقی، انتشارات علمی، تهران.
- حشری تبریزی، محمدامین (۱۳۷۱)، **روضه اطهار**، به تصحیح عزیز دولت آبادی، انتشارات ستوده، تبریز.
- دیباچ، اسماعیل (۱۳۳۴)، **راهنمای آثار تاریخی آذربایجان شرقی**، چاپخانه شفق، تبریز.
- کارنگ، عبدالعلی (۱۳۵۳)، «بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری نمونه‌یی از بناهای عصر صفوی»، **مجله یغما**، شماره سیصد و هشتم.
- کیانی، محسن (۱۳۶۹)، **تاریخ خانقاه در ایران**، انتشارات طهوری، تهران.
- محمدکاظم بن محمد تبریزی (۱۳۷۸)، **منظرالاولیاء؛ در مزارات تبریز و حومه**، تصحیح میرهاشم محدث، انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، تهران.
- مرتضوی، منوچهر (۱۳۳۶)، «تصوّف در دوره ایلخانیان»، **نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز**، شمارهٔ چهل و دوم.
- مشکور، محمدجواد (۱۳۴۹)، **نظری به تاریخ آذربایجان و آثار باستانی و جمعیت‌شناسی آن**، انتشارات انجمن آثار ملی، تهران.
- موحد، صمد (۱۳۸۱)، **صفی‌الدین اردبیلی؛ چهره اصیل تصوّف آذربایجان**، انتشارات طرح نو، تهران.
- موحد، محمدعلی (۱۳۷۵)، **شمس تبریزی**، انتشارات طرح نو، تهران.
- نصر، سیدحسین (۱۳۸۲)، **آموزه‌های صوفیان؛ از دیروز تا امروز**، ترجمه حسین حیدری و محمد هادی امینی، انتشارات قصیده‌سرا، تهران.
- وفایی، محمد (۱۳۷۵)، **احوال و آثار اوحدالدین کرمانی**، انتشارات ما، تهران.
- ولی‌قلی بن داد شاملو (۱۳۷۱)، **قصص الخاقانی**، با تصحیح و باورقی دکتر سید حسن سادات ناصری، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ج ۱، تهران.